

Grzegorz Bonusiak¹

Ein Tirol vs. Tre Venezie – o historycznych przesłankach przynależności Górnej Adygi/Południowego Tyrolu

Streszczenie

Jednym z pogranicznych regionów europejskich, w których spotykają się ludzie przynależący do różnych grup językowych i kulturowych, jest Górna Adyga/Tyrol Południowy. Obecnie należący do Włoch region przez wieki poddany był napływowi germańskich osadników, którzy tworzą dziś grupę mniejszościową Tyrolczyków. Odczuwają oni silne związki z Austrią i zamieszkującymi ją Tyrolczykami. Jednocześnie obszar ten zamieszkuje znaczna liczba osób uważających się za Włochów i odczuwających związek z tym państwem. Współcześnie region stanowi modelowy przykład funkcjonowania autonomii terytorialnej zapewniającej wysoki poziom ochrony prawnej grupie mniejszościowej. Jego historia obfitowała wszakże w wydarzenia mogące podsycać wzajemną niechęć. Zwłaszcza ostatnie dwieście lat, kiedy to w całej Europie trwały procesy narodotwórcze, przyniosło zdarzenia, które pozostają żywe w pamięci mieszkańców. Celem artykułu jest przedstawienie wydarzeń i procesów historycznych, które doprowadziły do ukształtowania się więzi regionu z Austrią i kulturą niemiecką, a jednocześnie związków z państwem i kulturą włoską.

Słowa kluczowe: relacje austriacko-włoskie, Wenecja i Istria, hrabstwo Tyrolu, ochrona mniejszości

Nocą, w trakcie obchodów święta Najświętszego Serca Pana Jezusa w 2009 r. na szczytach Monte Pascolo (niem. Königsangerspitze) pojawił się ognisty napis Ein Tirol (Jeden Tyrol). Był on doskonale widoczny z pobliskiego miasta nazywanego po włosku Bressanone, po nie-

¹ Dr hab. Grzegorz Bonusiak, prof. UR, Instytut Nauk o Polityce, Uniwersytet Rzeszowski, al. mjr. W. Kopisto 2a, 35-959 Rzeszów, email: gbonusiak@ur.edu.pl, nr ORCID: 0000-0002-3315-3391.

miecku Brixen, a w językach ladińskich Persenon lub Porsenù. Sytuacja powtarzała się w kolejnych latach i nieodmiennie odbijała się szerokim echem w politycznej i społecznej debacie toczącej się w Tyrolu Południowym i szerzej – w całych Włoszech oraz nieodległej Austrii. Nasuwała natychmiastowe skojarzenia z organizacją Ein Tirol, która w drugiej połowie lat 80. XX w. przeprowadziła w regionie szereg ataków terrorystycznych pod hasłami oderwania od Włoch i ponownego przyłączenia do Austrii. I choć jej przywódcy i członkowie w większości zostali pojmani i skazani na przełomie lat 80. i 90., to wciąż budziła silne emocje, szczególnie wśród włoskojęzycznych mieszkańców regionu, przeciwko którym wymierzone były ataki. Z kolei część niemieckojęzycznych polityków z Południowego Tyrolu wskazywała, że napisu nie należy kojarzyć z żadną grupą terrorystyczną, lecz traktować jako symbol jedności kulturowej i językowej Tyrolu przekraczającej włosko-austriacką granicę i nawiązującej do dwustuletniej tradycji kraju koronnego w ramach Cesarstwa Austrii.

Celem artykułu jest wyjaśnienie historycznych uwarunkowań, które stoją za trwającym od zakończenia I wojny światowej sporem terytorialnym o Tyrol Południowy oraz ich etniczno-kulturowych współczesnych konsekwencji. Marginalnie potraktowany zostanie sam konflikt. Zainteresowany czytelnik może odnaleźć więcej informacji na ten temat w innych dostępnych w języku polskim opracowaniach (Walichowski 1970; Bonusiak 2013), niemniej dla zobrazowania problemu przedstawiona zostanie istniejąca w regionie sytuacja etniczna i polityczna oraz przyjęte dla jej utrzymania i zapobieżenia narastaniu konfliktów rozwiązania prawne. W dalszej części omówione będą historyczne przesłanki uznania przynależności Tyrolu Południowego do germańskiej przestrzeni kulturowej, a w części ostatniej związku Północnej Adygi ze światem romańskim. Odpowiednio do przedmiotu badań w opracowaniu zostanie zastosowana metoda analizy historycznej.

Relacje etniczne w Północnej Adydze

Współcześnie Region Trydent-Górna Adyga jest jednym z pięciu włoskich regionów o statusie specjalnym, co oznacza, że zakres jego samorządności jest szerszy niż przysługujący innym regionom Włoch (Gaca, Witkowski 2012: 273–281). Jego obecny status reguluje Statut specjalny Trydentu-Górnej Adygi z 1972 r., zgodnie z którym podzielony jest na dwie prowincje: Trento (w języku polskim Trydent) i Bolzano (niem. Bozen, to część nazywana także po włosku Alto Adige – Górna

Adyga, a po niemiecku Südtirol – Tyrol Południowy). To na nie delegowana została większość kompetencji regionu. Jest to rozwiązanie unikalne w skali Republiki Włoskiej i wynika przede wszystkim z istniejących podziałów etnicznych. W zajmującej północną część regionu i graniczącej z należącym do Austrii Tyrolem Północnym prowincji Bozen większość mieszkańców stanowią posługujący się dialektem języka niemieckiego Tyrolczycy. Zgodnie z danymi zebranymi przez urząd statystyczny prowincji jest to około 69,6% ogółu populacji, kolejne 4,5% posługuje się mniejszościowymi i zagrożonymi współcześnie dialektami ladyńskimi, natomiast językiem włoskim niecałe 26% (Provincial Statistics Institute 2021). Co istotne, w stołecznym Bozen dominuje populacja włoskojęzyczna, natomiast poza nim germanofoni, przy czym dominacja grupy włoskojęzycznej w Bolzano wynika głównie z napływu z innych regionów Włoch osób poszukujących pracy. W prowincji Trento zdecydowanie dominują Włosi, choć istnieją niewielkie grupy mniejszościowe posługujące się ladyńskim i niemieckim (głównie cymryjskim). Taka kompozycja sprawia, że przy dość zbliżonej populacji obu prowincji grupą dominującą w całym regionie jest ludność włoskojęzyczna. Jak wspomniano, po II wojnie światowej przyznano regionowi status specjalny, który miał służyć zachowaniu odmienności kulturowej Tyrolczyków. Jak się jednak okazało, jego zasady służyły dominacji grupy włoskojęzycznej i prowadziły do eskalacji konfliktów, aż do sięgnięcia przez Tyrolczyków po działania terrorystyczne prowadzone głównie przez byłych żołnierzy Wehrmachtu. Doprowadziło to do ogłoszenia przez rząd włoski stanu nadzwyczajnego i wprowadzenia do regionu wojska dla ustabilizowania sytuacji (Walichowski 1970: 63).

Rozwiązanie konfliktu nastąpiło w 1992 r. wraz z przyjęciem tzw. pakietu wynegocjowanego wspólnie przez Włochy, Austrię i przedstawicieli Południowych Tyrolczyków. Na jego mocy zaczęto wprowadzać unikatowe dla Włoch rozwiązania prawne, które przenosiły kompetencje z poziomu regionu (gdzie, przypomnijmy, dominują Włosi) na poziom prowincji, gdzie w prowincji Bozen dominują Tyrolczycy, natomiast w prowincji Trento Włosi. Jednocześnie na poziomie regionalnym przyjęto zasady wymuszające rotacyjne zajmowanie stanowisk w zarządzie regionu i radzie regionalnej przez przedstawicieli obu grup, dublowanie stanowisk zastępców oraz specjalne tryby głosowania mające sprawić, że żadna z grup nie może jednostronnie narzucić własnej woli (Bonusiak 2020). Lata 90. XX w. przyniosły dzięki temu nową rzeczywistość, w której przywódcy najbardziej radykalnych organizacji tyrolskich zostali aresztowani i skazani, a rozwiązania gwarantujące zachowanie odrębności Tyrolczyków implementowane.

Trzy Wenecje

Region Trydent-Górna Adyga stał się częścią Królestwa Włoch po I wojnie światowej na podstawie traktatu pokojowego z Saint-Germain-en-Laye (DzU 1925: 17/114). Obie części austro-węgierskiej monarchii utraciły w wyniku przegranej wojny znaczne terytoria, z których część została przekazana państwom należącym do aliantów, a na części powstały nowe podmioty stosunków międzynarodowych. Dla jednoczących się od półwiecza Włoch oznaczało to nabytki terytorialne na dwóch kierunkach. Od strony północnej włączono w skład Królestwa region Trydent-Górna Adyga, od strony wschodniej Istrię wraz z miastem Triest oraz północną Dalmację z miastem Zadar. Łatwo było te nabytki oficjalnie uzasadnić dość nieodległą historycznie wenecką nad nimi zwierzchnością. Trudniej natomiast było dostrzec bezpośrednie związki Trydentu-Tyrołu Południowego z Włochami. O ile jego południowa część zdominowana była także wówczas przez ludność włoskojęzyczną, o tyle w północnej tak jak obecnie dominowali Tyrolczycy, choć mieszkali tam również etniczni Włosi. Jak zostanie przedstawione w dalszej części opracowania, związek Trydentu-Górnej Adygi z obszarem germańskim trwał nieprzerwanie od wczesnego średniowiecza. Pewnym uzasadnieniem zmiany przebiegu granicy było dostosowanie jej do geograficznego ukształtowania terenu. Pomiędzy Północnym a Południowym Tyrolem biegnie główny łańcuch Alp, więc szczyty te mogą być traktowane jako naturalna granica, a taki jej przebieg znosi wcześniej istniejące wcięcie, które biegło głęboko na południe, obejmując znaczną część Alp Południowych.

Jak się jednak wydaje, podstawowe uzasadnienie dla wysuwanych przez Włochy roszczeń miało swe podłoże jeszcze w okresie Imperium Rzymskiego, które uznawane jest przez Włochy za część ich historii. Rejon na południe od Alp w czasach antycznych zamieszkiwany był przez Galów, których ostateczne pokonanie zajęło Rzymowi ponad dwieście lat (Piegoń 2009: 79–99) ciągłych kampanii przerywanych okresowo na czas kolejnych wojen punickich zwieńczonych zwycięstwem nad Kartaginą. Na obszarze dzisiejszego Piemontu powstała Galia Przedalpejska, która ekspandowała na wschód wraz z postępującą romanizacją sprzymierzonych z Republiką iliryskich Wenetów i podniesieniem statusu kolonii w Akwilei poprzez nadanie jej mieszkańcom pełnego obywatelstwa rzymskiego około 90 r. p.n.e. Dzięki temu cały obszar współczesnych północnych Włoch obramowany Alpami został włączony do Republiki jako odrębna prowincja – Galia Przedalpejska. Dłużej trwał wypieranie Celtów w samych Alpach. Jak się wydaje, ostatnie

plemiona Retów udało się Rzymianom pokonać dopiero pod koniec tysiąclecia, około 15 r. p.n.e. (Golemo, Małek 2019: 95). W ten sposób również w Alpach ustanowione zostało rzymskie władztwo, a rozwój dróg i rozrost imperium sprawiał, że Galia Przedalpejska stała się ważnym strategicznie i bogatym jego regionem. Z uwagi na znaczenie regionu dla Republiki stanowisko jego namiestnika było bardzo cenione, a najbardziej znaną osobą spośród tych, którzy dostąpili tego zaszczytu, był Juliusz Cezar. Na swą stolicę obrał Akwileję, która stała się drugim najważniejszym miastem Republiki, a później cesarstwa i ulubionym miastem Juliusza Cezara i kolejnych cesarzy z dynastii julijsko-klaudyjskiej. Juliusz Cezar w podzięce za pomoc, jakiej udzielili mu mieszkańcy regionu w walkach o władzę w Rzymie, nadał wszystkim mieszkańcom pełne obywatelstwo Wiecznego Miasta. Prowadził także akcję osiedlania w nim weteranów swych legionów, którą później rozwinął na bardzo dużą skalę Oktawian August. Wskazane uwarunkowania sprawiły, że przez kolejne pięćset lat cały obszar dzisiejszych północnych Włoch podlegał niczym niezakłóconym procesom romanizacji.

Oktawian August przeprowadził reformę struktury terytorialno-administracyjnej cesarstwa, między innymi wyodrębniając Region X – Wenecja i Istria (Regio X – Venetia et Histria), który obejmował wschodnią część obszarów otoczonych Alpami, a więc współczesne regiony Wenecji Euganejskiej, Friuli-Wenecji Julijskiej (wraz z terytoriami współcześnie należącymi do Słowenii i Chorwacji), Trydentu-Górnej Adygi oraz część Lombardii. Do tej właśnie prowincji nawiązywali budowniczowie królestwa w II połowie XIX w. w swych dążeniach do przyłączenia dzisiejszej północno-wschodniej części Włoch znajdującej się ówczesnie pod panowaniem Habsburgów. Na określenie tych obszarów przyjęto nazwę Trzy Wenecje (Tre Venezie lub Triveneto) zaproponowaną przez włoskiego językoznawcę Graziadio Isaia Ascoli (Cattaruzza 2007: 20). W tym ujęciu obejmowała ona ziemie należące do Wenecji Euganejskiej, Wenecji Julijskiej oraz Wenecji Trydenckiej. Ta pierwsza odpowiada współcześnie istniejącemu regionowi Wenecja Euganejska. Ta druga to obecnie istniejący region Friuli-Wenecji Julijskiej wraz z terytoriami znajdującymi się od II wojny światowej pod władaniem Jugosławii (obecnie Słowenii i Chorwacji). Ta trzecia odpowiada dzisiejszemu regionowi Trydent-Górna Adyga. Dla użytkowników tej nazwy są to bez wątpienia obszary kulturowo włoskie, acz odmienne od regionów bliższych Lacjum z uwagi na specyficzne tradycje Republiki św. Marka oraz silne wpływy germańskie i słowiańskie.

Po I wojnie światowej zwycięskie Włochy objęły swoją suwerennością wszystkie obszary Trzech Wenecji wraz z mieszkającymi na tych

terytoriach mniejszościami. Jednocześnie zaczęła się radykalnie zmieniać polityka wewnętrzna państwa. Wraz z przejmowaniem władzy przez faszystów narastała niechęć do obcych oraz presja na italianizację obywateli o innej niż włoska przynależności etnicznej. Tyrolczycy szybko stali się obiektem prześladowań polegających między innymi na likwidowaniu możliwości kształcenia w języku rodzimym, a z czasem także posługiwania się nim we wszelkich sytuacjach publicznych, usuwaniu niemieckojęzycznych nazw i zakazie korzystania z nich, zamykaniu tyrolskich stowarzyszeń i przymusowym przejmowaniu przedsiębiorstw, likwidacji niemieckojęzycznych gazet i innych analogicznych działań ze strony coraz bardziej opresyjnego państwa. Dodatkowo faszyci zaczęli pospiesznie rozwijać przemysł regionu i rozbudowywać połączenia komunikacyjne z centrum państwa, co przyniosło napływ osób migrujących za pracą z południa (Sternalski 2013: 52–56). Rozpoczęte wówczas procesy demograficzne skutkują obecnie tym, że na przykład w Bozen/Bolzano mieszka więcej osób posługujących się włoskim niż dialektami tyrolskimi. Kres przymusowej italianizacji Tyrolczyków położyło dojście Adolfa Hitlera do władzy w Niemczech i zbliżenie z faszystami włoskimi. Pod koniec 1939 r. na mocy umowy Mussoliniego i Hitlera (Hitler-Mussolini-Abkommen) mieszkańcy regionu dostali prawo wyboru tożsamości. Ponad 180 tys. przyjęło obywatelstwo niemieckie, 38 tys. uznało się za Włochów, zaś kolejne 48 tys. nie skorzystało z prawa wyboru i zostało uznane za Włochów. Osoby, które uznały się za Niemców, zobowiązane zostały do emigracji, skutkiem czego około 70 tys. z nich opuściło Południowy Tyrol i zostało osiedlonych przez III Rzeszę głównie na podbitych w czasie wojny ziemiach wschodnich (Placek 1996: 5–57). Większość z nich powróciła do miejsc pochodzenia po upadku III Rzeszy.

Jeden Tyrol

Jak wspomniano, wśród przedstawicieli grupy niemieckojęzycznej w Południowym Tyrolu nie brakowało głosów, że napis „Jeden Tyrol” nawiązuje do liczącej dwieście lat tradycji kraju koronnego hrabstwa Tyrolu będącego częścią Cesarstwa Austrii (później Austro-Węgier). Możemy śmiało pominąć błąd w tym rozumowaniu wynikający z faktu, że reforma ustroju terytorialno-administracyjnego Austrii związana z utworzeniem krajów koronnych przeprowadzona została dopiero w 1849 r. (Wereszycki 1986: 215–218). Jest natomiast faktem niepodważalnym, że dzisiejszy Południowy Tyrol od wieków związany jest

z żywiołem germańskim, który wraz z napływem plemion germańskich z północy przekroczył Alpy i zaczął zmieniać oblicze zromanizowanych wcześniej obszarów. Wraz z upadkiem Zachodniego Cesarstwa Rzymskiego złupione przez pochody kolejnych barbarzyńców tereny północnych Włoch zostały zajęte przez Longobardów i włączone do powołanego przez nich królestwa, które w II połowie VIII w. stało się jedną z włości Karolingów. Warto podkreślić, że to właśnie za czasów rządów germańskich Franków obszary te coraz częściej zaczęto nazywać Królestwem Włoch, do której to nazwy powrócono wraz ze zjednoczeniem w II połowie XIX w. Wraz z władztwem Longobardów, Franków, a później także Bawarczyków wzmógł się napływ osadników z północy rozpoczynający trwającą przez ponad tysiąc lat germanizację Tyrolu Południowego (Cole, Wolf 1999: 32–33). Przyspieszenia proces ten nabrał w XIII w. wraz z ukształtowaniem się hrabstwa Tyrolu jako niezależnego podmiotu w składzie Świętego Cesarstwa Rzymskiego. W jego skład wchodziły należące dziś do Austrii Tyrol Północny i Tyrol Wschodni oraz należący obecnie do Włoch region Tyrolu Południowego. Od połowy XIV stulecia hrabstwem zaczęli rządzić Habsburgowie (Wereszycki 1986: 37), a od wieku XVIII zupełnie zatraciło ono swoją autonomię.

Historia Trydentu potoczyła się inaczej i choć również w ścisłych związkach ze Świętym Cesarstwem Rzymskim, to jednak przez długi czas w kontrze do północnego sąsiada. Na początku XI w. na bazie trydenckiej diecezji powstało księstwo biskupie istniejące nieprzerwanie aż do wojen napoleońskich. Znajdujące się w jego północnej części obszary, na których dominował język niemiecki, stały się przedmiotem nieustającego sporu pomiędzy kolejnymi biskupami a hrabiami Tyrolu. Pomimo przynależności do Cesarstwa i osadzania na tronie biskupim kolejnych kandydatów o germańskim pochodzeniu miasto i biskupstwo zachowywały swój włoski charakter kulturowy. Największą renomę i rozgłos Trydent uzyskał w połowie XVI w., gdy miał tu miejsce Sobór Trydencki obradujący nad sposobami powstrzymania protestanckiej reformacji obejmującej coraz większe obszary Europy (O'Malley 2014). Księstwo biskupie zostało zniesione przez Napoleona w 1803 r., a jego obszar znajdował się pod okupacją bawarską. Po upadku Napoleona nie restytuowano go, lecz włączono do hrabstwa Tyrolu pod berłem Habsburgów.

Francusko-bawarska aneksja Południowego Tyrolu i Trydentu spotkała się ze sprzeciwem mieszkańców obu części dzisiejszego regionu. Pod wodzą Andreasa Hofera wystąpili oni zbrojnie, by wspólnie z armią austriacką bronić swych ziem. Opuśczeni przez Austrię powstańcy ska-

zani byli na porażkę, a sam Hofer stanął w 1810 r. przed plutonem egzekucyjnym. Niemniej jego nazwisko na trwałe weszło do historii i z czasem, wraz z rozwojem procesów narodotwórczych w XIX w., stawało się symbolem niezłomnej walki o tyrolskość tych obszarów, skutecznie eksploatowanym przez propagandę austriacką. Już w XX w. Hofer był także chętnie wykorzystywanym przez nazistów symbolem pangermanizmu (Gulisano 2010: 139 i n.). Współczesne jednak krytyczne badania wskazują, że wszelkie te konotacje mają późniejszą etymologię, odpowiadającą na istniejące polityczne zapotrzebowanie, a sam Andreas Hofer był przede wszystkim tradycjonalistą sprzeciwiającym się zmianom, jakie niosła ze sobą rewolucja francuska (Langer 2004).

Od 1815 r. Trydent-Tyrol Południowy trafił wraz z resztą hrabstwa Tyrolu pod berło Habsburgów, by w połowie wieku stać się krajem koronnym. W II połowie XIX w. zaczęły jednak przybierać na sile procesy wcześniej niemające tak istotnego znaczenia dla rzeczywistości politycznej Europy. Tendencje narodotwórcze stopniowo przekładały się na rosnące konflikty pomiędzy grupami etnicznymi mieszkającymi w Austro-Węgrzech i choć dominowała grupa niemieckojęzyczna, to liczba mniejszości i ich członków, a także konstrukcja Cesarstwa sprawiały, że niemożliwy był proces ujednoczenia analogiczny do tego, który przebiegał na przykład właśnie w zjednoczonych Niemczech i Włoszech. Mieszkańcy Trzech Wenecji czujący się Włochami w oczywisty sposób ciążyli do macierzy i choć pierwotnie zakładane przez nich ruchy i stowarzyszenia miały charakter kulturalny, to z czasem coraz śmiej zaczęły pojawiać się w nich element irredentystyczny. Jednocześnie wraz z narastaniem takich procesów coraz silniejsze stawały się represje wobec potencjalnych separatystów.

Podsumowanie

Jak pokazano, Region Autonomiczny Trydent-Górna Adyga/Tyrol Południowy jest klasycznym regionem pogranicznym, w którym mieszają się różne wpływy kulturowe. Akurat tędy biegnie najważniejsza przez setki lat europejska granica pomiędzy światem romańskim a germańskim. Obie te tradycje, choć nierozzerwalnie połączone, pozostawały ze sobą w nieustannym konflikcie, nawet jeżeli zmieniali się główni aktorzy tego sporu. W odniesieniu do omawianego obszaru główną granicę wydają się stanowić Alpy. Wszystko to, co znajduje się na południe od ich szczytów, zdaje się być włoskie (romańskie), a to, co na północ, germańskie. W tym przypadku jednak mamy do czynienia z trwającym

przez setki lat napływem germańskich osadników, którzy zdominowali przestrzeń kulturową Południowego Tyrolu, choć pamiętajmy, że nie zdominowali Trydentu. Wcześniej jednak, wraz z pokonaniem Retów, obszar był romanizowany, a proces ten trwa ponownie już od stu lat, to jest od zakończenia I wojny światowej. Zauważmy więc, że obojętne jest, czy w skali mikro zapytamy Tyrol Południowy czy Górna Adyga, w skali mezzo Jeden Tyrol czy Trzy Wenecje, czy wreszcie w skali makro Austria czy Włochy, wciąż chodzi o ten sam konflikt pomiędzy światem germańskim a romańskim.

W toku procesów historycznych mogły zajść oczywiście wydarzenia, które zapobiegłyby dzisiejszym problemom. Ostatnim takim było porozumienie pomiędzy faszystowskimi Niemcami i Włochami w sprawie wyboru przynależności przez mieszkańców regionu. Gdyby zostało w pełni zrealizowane, mogło doprowadzić do odpływu Tyrolczyków na północ i stworzenia możliwości masowego napływu ludności włoskiej. Tak się jednak nie stało, a programowe przesiedlenia po II wojnie światowej, występujące choćby na nieodległej granicy włosko-jugosłowiańskiej, także nie miały miejsca. W rezultacie konieczne było stworzenie takiej sytuacji politycznej i prawnej, która pozwoliłaby obu grupom żyć obok siebie we względnej harmonii. Proces ten zajął kolejne pół wieku, zanim wypracowano dzisiejsze rozwiązania. I bynajmniej nie jest on satysfakcjonujący dla wszystkich przedstawicieli obu stron. Zawsze pojawiają się ludzie, którzy będą wywodzić prawo Włoch do suwerenności nad tym obszarem ze starożytnego Rzymu albo Królestwa Longobardów, a także tacy, którzy widzieć będą w powstaniu Hofera symbol germańskości tych ziem i ich związków z Austrią.

Zakończenie włosko-austriackiego sporu o przynależność regionu Trydent-Tyrol Południowy i o kształt jego autonomii w 1992 r. nie było przypadkowe (Kaplan 2000: 52). W 1989 r. Austria złożyła wniosek o członkostwo w Unii Europejskiej i rozpoczęła negocjacje (Romejko 2009: 299–300). Było jednak oczywiste, że pojawić się może opór ze strony Włoch, o ile Austria nie uzna istniejącego stanu i nie zaprzestanie wspierania separatystów. Stosowne oświadczenia zostały złożone w 1992 r. przez obie zainteresowane strony, a dla rozwiązywania mogących się pojawiać problemów powołano wówczas komisję wspólną złożoną z członków obu grup etnicznych (Alcock 2001: 18). Oficjalnie spór dobiegł końca, a Włochy zgodziły się na utworzenie istniejącego obecnie Euroregionu Tyrol-Tyrol Południowy-Trydent (Strzałka 2016: 114–115). Dzięki wstąpieniu Austrii do UE zniknął problem granicy państwowej i możliwości jej przekraczania przez Tyrolczyków, a także swobody prowadzenia działalności gospodarczej po obu jej stronach. Warto mieć

świadomość, że od lat 90. następuje bardzo szybki rozwój turystyki w omawianym rejonie i gwałtowny napływ rezydentów spoza Włoch i Austrii.

Wracając do tytułowego sporu o przynależność Południowego Tyrolu/Północnej Adygi trzeba uznać, że obecnie jego znaczenie jest niewielkie. Po pierwsze, sytuacja została unormowana dzięki przyjętym rozwiązaniom autonomicznym. Po drugie, mieszkańców omawianych obszarów łączy wspólne interesy dzięki rozwijającej się turystyce i handlowi. Po trzecie, przynależność obu państw do Unii Europejskiej wygasila otwarte konflikty, podobnie jak ma to miejsce w innych obszarach wspomnianego romańsko-germańskiego limesu.

Literatura

- Alcock A., 2001, *The South Tyrol Autonomy*, Bozen/Bolzano.
- Bonusiak G., 2013, *Położenie mniejszości niemieckojęzycznej w Południowym Tyrolu (Górnej Adydze) na tle stosunków austriacko-włoskich* [w:] *Sąsiedztwo i pogranicze. Między konfliktem a współpracą*, 2, red. R. Łoś, J. Regina-Zacharski, Łódź.
- Bonusiak G., 2020, *Implementation of the Constitutional Principle of the Protection of Linguistic Minorities' Rights in Italy, Using the Example of the Trentino Region – Alto Adige*, „Przegląd Prawa Konstytucyjnego”, nr 5 (57).
- Cattaruzza M., 2007, *L'Italia e il confine orientale*, Bologna.
- Cole J.W., Wolf E.R., 1999, *The Hidden Frontier. Ecology and Ethnicity in an Alpine Valley*, Berkeley.
- Gaca A., Witkowski Z., 2012, *Podstawy ustroju konstytucyjnego Republiki Włoskiej*, Toruń.
- Golemo K., Małek A., 2019, *Włochy. Mozaika kultur*, Kraków.
- Guliano P., 2010, *Zapomniane powstanie. O ludziach, którzy rzucili wyzwanie Napoleonowi*, Kraków.
- Kaplan D., 2000, *Conflict and Compromise among Borderland Identities in Northern Italy*, „Tijdschrift voor Economische and Sociale Geografie”, vol 91, no 1.
- Langer A., 2004, *Chi è Andreas Hofer e perché si parla tanto di lui*, Questotrentino. Mensile di informazione e approfondimento, 16 ottobre 2004, https://www.questotrentino.it/articolo/12431/chi_e_andreas_hofer_e_perche_si_parla_tanto_di_lui.htm (dostęp: 20.05.2023).
- O'Malley J., 2014, *Trydent: co się zdarzyło podczas soboru*, Kraków.
- Piegoń M., 2009, *Galia Przedalpejska. Studia nad rzymską obecnością w północnej Italii w III–I w. p.n.e.*, Kraków.
- Placek D., 1996, *Prawnoustrojowe podstawy państwa regionalnego we Włoszech* [w:] *Oblicza decentralizmu*, red. J. Iwanek, Katowice.
- Provincial Statistics Institute – ASTAT, *South Tyrol in figures 2021*, ASTAT Autonomous Province of South Tyrol, Bozen/Bolzano 2021.
- Romejko A., 2009, *Austriacka droga do Unii Europejskiej*, „Studia Gdańskie”, XXIV.
- Sternalski P., 2013, *Monokulturowość Włoch w okresie faszyzmu. Italianizacja mniejszości narodowych i ustawodawstwo rasowe* [w:] *Włochy wielokulturowe. Regionalizmy, mniejszości, migracje*, red. K. Golemo, Kraków.

Strzałka K., 2016, *Euroregion Tyrol-Górna Adyga/Tyrol Południowy-Trydent jako przykład udanej współpracy transgranicznej w ramach Unii Europejskiej* [w:] *Współpraca transgraniczna: Euroregiony*, red. R. Żelichowski, Warszawa.

Traktat pokoju pomiędzy Mocarstwami Sprzymierzonymi i Stowarzyszonymi z jednej strony a Austrią z drugiej, protokół o warunkach wykonania pewnych postanowień tego Traktatu, deklaracja, dotycząca szkód wskutek zatopienia okrętów i ładunków przez austriackie siły morskie podczas działań wojennych, protokół podpisania, porozumienie pomiędzy Mocarstwami Sprzymierzonymi i Stowarzyszonymi w sprawie udziału w wydatkach, związanych z oswobodzeniem terytoriów byłej Monarchii austriacko-węgierskiej, porozumienie pomiędzy Mocarstwami Sprzymierzonymi i Stowarzyszonymi w sprawie rozrachunku odszkodowań, o ile to dotyczy Włoch, podpisane w St.-Germain-en-Laye dnia 10 września 1919 r., DzU 1925, nr 17, poz. 114.

Walichowski T., 1970, *Spór o Górną Adygę*, Warszawa.

Wereszycki H., 1986, *Historia Austrii*, Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk-Łódź.

Ein Tirol vs. Tre Venezie – on the historical background of the Alto Adige/South Tyrol region

Abstract

One of the border regions in Europe where people belonging to different linguistic and cultural groups live together is Alto Adige/South Tyrol. Now part of Italy, the region has for centuries been subjected to an influx of Germanic settlers, who now form a minority group of Tyroleans. They feel strong ties to Austria and the Tyroleans living there. At the same time, the area is inhabited by a significant number of people who consider themselves as Italian and feel a connection to this country. Today, the region is regarded as a model example of a functioning territorial autonomy providing a high level of legal protection for a minority group. However, its history has been fraught with events that may have fuelled mutual resentment. In particular, the last two hundred years, when nation-building processes were underway across Europe, were fraught with events that remain vivid in the memory of the inhabitants. The aim of this article is to present the events and historical processes that led to the formation of the region's ties with Austria and German culture and, at the same time, its links with the Italian state and culture.

Key words: Austrian-Italian relations, Venice and Istria, County Tyrol, protection of minorities